

A fordítás szerepe a francia levélregény kialakulásában és elterjedésében

A 17. század második felében még alig-alig született francia szerző tollából levél formában írt regény, míg az azt követő évszázad vitathatatlanul a levélregény aranykora lett Franciaországban. A műfaj történetével foglalkozó irodalomtörténészek (többek között François Jost, Laurent Versini és Thomas O. Beebee) egyetértenek abban, hogy bár a műfaj egész Európában elterjedt, a legjelentősebb levélregények, melyeket ma a műfaj nagy klasszikusaiként tartunk számon, Angliában, Franciaországban és Németországban születtek: *Pamela, or Virtue Rewarded* (1740, magyarul *Pamela, avagy az erény jutalma*, ford. Kis János, 1806), *Clarissa, or the History of a Young Lady* (1747–1748), *The History of Sir Charles Grandison* (1753–1754), *Lettres persanes* (1721, Perzsa levelek, ford., Palásti Sándor, 1874; Orbók Attila, 1948; Rónay György, 1955), *Julie, ou La Nouvelle Héloïse* (1761, Júlia, avagy az Új Héloïse, ford. Mihalkovics Árpád, 1882), *Les Liaisons dangereuses* (1782, Veszedelmes viszonyok, ford. Örkény István, 1973), *Die Leiden des jungen Werthers* (1774, *Az ifjú Werther szenvedései*, Kazinczy Ferenc, 1790¹) és a *Hyperion oder Der Eremit in Griechenland* (1797; 1799², *Hüperion*, Szabó Ede, 1958), hogy csak néhányat említsünk a legjelentősebbek közül.

1 Más fordításban *Werther szerelme és halála*, illetve *Az ifjú Werther keservei*. Ford. Bölöni Farkas Sándor (1818), Kissolyosi Simó Károly (1823), Koszta József (1827), Bajza Jenő, Szabó Lőrinc, Bor Ambrus (1995).

2 Hölderlin eszméinek összegzéseként a *Hyperion* című lírikus, eredetileg prózában (1794), majd versben is megírt, végül prózaverses formában átfogalmazott regénytörredék első része 1797-ben, a második része 1799-ben jelent meg.

Jelen tanulmányban a levélregény műfájának franciaországi születését vizsgáljuk, azaz a 18. századot megelőző időszakot. Laurent Versini, a téma egyik legkiemelkedőbb elméleti szakemberének kutatásai nyomán feltételezzük, hogy a levélregény nem francia „találmány”. Ebből adódóan szükséges és érdemes megvizsgálni a Franciaország és más európai országok között fennálló irodalmi kölcsönhatásokat a francia felvilágosodást megelőző időszakban. A más nyelveken íródott levélregények szöveghű fordításai és fordítási adaptációi, legyenek azok jelentős művek vagy kevésbé időtálló írások, nemcsak elősegítették a műfaj születését Franciaországban, hanem úgy tűnik, biztosították is annak 18. századi sikerét.

Közelebbről megvizsgáljuk, hogy milyen hatásokra is alakult ki ez a prózai (al)műfaj Franciaországban, melyek voltak azok az idegen nyelvű szövegek, amelyek a legnagyobb befolyással bírtak az első francia szerzőkre, és hogyan kerültek ezek a szövegek Franciaországba. Mindehhez elengedhetetlen áttekintenünk a műfaj előtörténetét.

Jelen keretek között arra természetesen nem vállalkozhatunk, hogy hosszasan taglaljuk mindazt, ami a levélregény születését és fokozatos kialakulását megelőzte Európában. Megtette ezt számos kutató. A leghozzáértőbbek közül François Jost csak nagy vonalakban vázolta a műfaj fejlődéstörténetét Európában, de nagyon is helyénvaló következtetésekre jutott (Jost 1968). Laurent Versini azonban nagyon alapos kutatásokat végzett a témában, melyek eredményét a műfajról írt, alapműnek tekinthető munkájának első fejezeteiben foglalta össze (Versini 1979). Versini nemcsak a gyökereket jelentő szövegeket kutatta fel, hanem kijelölte az episztoláris műfaj önállóvá válásának legjelentősebb állomásait, és meggyőző érveket sorakoztatott fel a műfaj sikerének magyarázatára. A levélregény előtörténete Ch.-E. Kany értekezésének is témája volt (1937), aki az ókortól a 17. századig vizsgálta a műfajt. Vegyük tehát sorra azokat az állomásokat, amelyek a mi szempontunkból a legfontosabbak!

A levél mint irodalmi műfaj kezdetének kijelöléséhez az ókorig, Horácius és Ovidius episztoláiig kell visszamennünk, de mellettük vissza kell nyúlunk az ókori retorikához, a levélgyűjteményekhez, a levelezési kézikönyvekhez és a levélbeékelésekhez. Igazat adhatunk tehát Frédéric Calas-nak, aki ennek megfelelően a műfaj születését két irodalmi forma, a levél és a regény ötvöződésével magyarázza: „A levélregény egy történelmileg megsza-

bott forma, amely egy kifejezési forma, a levél, és a 17. század végén folytonos változásban lévő irodalmi műfaj, a regény találkozásának köszönheti létét”³ (Calas 1996: 13).

Laurent Versini szakkönyvében, a *le Roman épistolaire* második, javított kiadásában (1998) kimutatja, hogy a francia irodalom már a 14. századtól kezdve élt azzal a különleges írástechnikával, hogy prózaleveleket ékeltek be regények vagy elbeszélések szövegébe. Versini két szerzőt emel ki: Guillaume de Machaut-t (*Livre du voir-dit, où sont contées les amours de Messier Guillaume de Machaut et de Peronnelle dame d'Armentières avec les lettres et les réponses, les ballades, lais et rondeaux dudit Guillaume et de ladite Peronnelle*, 1363) és Froissart-t (*Prison amoureuse*, 1372–1373).

Az ezt követő időszakban egyértelműen a fordítások veszi át a vezető szerepet. Az idegen nyelven, elsősorban a katalánul, olaszul és spanyolul íródott episztoláris elbeszélések fordításainak köszönhetően az állítólagos magánjellegű levelezések óriási sikert aratnak a francia olvasóközönség körében. A 15. és 16. században a szerelmi párbeszéd (kérdések-feleletek) műfaja levélformát ölt, és az ezekhez nagyon közel álló, tanító célzatú közmondások, bölcsességek és szentenciák egyre szélesebb körben terjednek el levélformában. Az első katalán regények, amelyekben levélbetéteket találunk, a *Fronchino y Brisona* (anonim szerző 1400 körül) és a Johanot Martorell által elkezdett, majd Marti Johan de Galba által befejezett *Tirant lo blanch* (1460), amely abban is ritka és különleges, hogy a cselekménye boldog véget ér. Æneas Silvius Piccolomini latin nyelvű szövege, a *Historia de duobus amantibus* ou *Euryale et Lucrece* (1444), amely szintén jelentős hatást fejtett ki a francia irodalomra, ellenben éppen arra inti a fiatalokat, hogy kerüljék a szerelem csapdáját, és helyette a tanulást és az erényt részesítsék előnyben.⁴ Octovien de Saint-Gelais 1493-ban készült francia fordítása hosszú időre biztosította a mű sikerét Franciaországban.

Spanyol részről Diego de San Pedro *Tractado de los amores de Arnalte y Lucenda* (1491) című műve számos francia fordításban jelent meg egészen az 1650-es évekig. A szerző másik műve, a *Cárcel de Amor* (1492), illetve

3 „Le roman épistolaire est une forme conditionnée historiquement, qui doit son existence à la conjonction d’une forme d’expression, la lettre, et d’un genre littéraire en mutation permanente à la fin du XVIIe siècle, le roman.” (Ez és minden további idézet jelen cikk szerzőjének saját fordítása.)

4 „Æneas Silvius entendait [...] mettre en garde les jeunes gens contre les pièges de l’amour et leur faire préférer l’étude et la vertu.” (Versini 1996:14)

annak olasz verziójából 1526-ban, majd az eredeti szövegből 1552-ben Gilles Corrozet által készült francia fordítása nagyszerű példa a „la peinture du désespoir et de la solitude d’un amant” (Versini 1996: 16), vagyis egy reménytelen szerelmes magányának kifejezésére. A *Penitencia de amort* (1514), amely a *Cárcel* egyik továbbélése Pedro Manuel de Urrea tollából, René Bertraud fordította, jobban mondva adaptálta franciára. Ezen kívül még két másik spanyol szöveg könyvelhetett el óriási sikert Franciaországban: az *Historia de Grisel y Mirabella* (1495) és a *Breve Tractado de Grimalte y Gradissa* (1495) – mindkettő Juan de Flores műve. Az elsőt Gilles Corrozet fordította franciára 1530-ban az olasz verzió alapján, majd kétnyelvű kiadások (spanyol–francia és olasz–francia) is napvilágot láttak, amelyek gyakorlatilag az idegennyelv-tanulásban játszottak fontos szerepet. Juan de Flores másik művét Maurice Scève ültette át franciára 1535-ben. Etienne Pasquier *Lettres amoureuses* (1555) című műve Giralamo Parabosco levelezését imitálja, amely *Lettere amorose* címen jelent meg. Ezeket a leveleket viszonylag gyorsan lefordították franciára, és a francia olvasók nagyon jól fogadták őket.

A 16. században a humanisták vitték tovább a latin episztola hagyományait. Nekik köszönhetően jelenik meg a műfaj történetében először az az törekvés, hogy az olvasók elől rejtteni próbálják a levelek fiktív mivoltát. Az előszók sorra próbálják igazolni a közreadott levelek valós eredetét, hosszasan taglalják nyomtatásban való megjelenésük fontosságát és okát – előrevetítve ezzel a 18. századi legnagyobb levélregény hasonló technikáját. Végül – a beékelések, a levélgyűjtemények és a levelezési kézikönyvek után – Spanyolországban megjelenik a tiszta forma, azaz az olyan regény, amelynek cselekménye csak és kizárólag levelekből bontakozik ki. (Juan de Segura: *Processo de cartas de amores que entre dos amantes passaron y una quexa y aviso contra amor*, en français *Echange prolongé de lettres entre deux amants et plainte et mise en garde contre l’amour*, 1548.) Az első olasz nyelven írt, kizárólag levelekből álló regény 1563-ban jelent meg: (Pasqualigo: *Lettere amorose*). Franciaországban még a *préciosité* időszakáig kellett várni, hogy a levélforma ennyire fontos szerepet játsszon a regény műfaján belül.⁵

5 Vö. Honoré d’Urfé: *L’Astrée*, 1607–1627; Mlle de Scudéry: *Ibrahim*, 1641; *Mathilde*, 1667; *Cyrus*, 1649–1653; *Clélie*, 1654–1660; *Almahide*, 1660–1663, és még néhány regény Guez de Balzac-tól és Voltaire-től.

Ismert tény, hogy a francia, legszűkebb értelemben definiált levélregény kezdetei a 17. század második feléig nyúlnak vissza. Az első igazi remekmű Franciaországban az *Egy portugál apáca levelei* (*Lettres portugaises traduites en français*, 1669), melyeket valójában Gabriel de Guilleragues (1628–1685) írt. Háromszáz évvel a sikerkönyv megjelenése után Guilleragues-ot tartjuk az első francia levélregényírónak, akinek sikerült „átejtenie” az olvasókat egy olyan valóságnak beállított történettel, amelyet csak kitalált a levelek köré. Tudniillik, hogy a levelek eredetiek, van igazi szerzőjük, tehát az olvasó egy magánlevelezést tart a kezében. Ennek a látszólagos, de hihető háttérmesének az volt a célja, hogy elterelje a gyanút a valódi szerzőről, amit olyannyira sikerült elérni, hogy nagyon hosszú ideig Guilleragues szándékai szerint őt, a valódi szerzőt csak közvetítőnek vélték. Ennek megfelelően Guilleragues leveleit nagyon fontos, szövegű fordításként tartották számon⁶, amellyel létrehozta a levélregény egyik prototípusát, a női monodikus (egy hangra írt) levélregényt, és olyan műveknek szolgált modellként, mint az *Histoire des amours de Cléante et de Bélise, avec le recueil de ses lettres* (1689) vagy a *Lettres galantes de Madame* **** (1691) – mindkettő Anne Ferrand (1657?–1740) írása. A *Portugál levelek* hatalmas sikere a levelezés folytatásaiban is lemérhető. 1669-től kezdve a csábító francia nemes férfiú apokrif válaszainak sora jelent meg, párbeszéddé alakítva így az addigi egyoldalú levelezést. A *portugál apáca levelei* szintén a fordításnak köszönhetően az olasz levélirodalomban is megjelentek modellként (Germont: *Le Napolitain ou Le Défenseur de sa maîtresse*, 1682). Hat verses angol fordítása 1678-tól kezdve és Mrs. Aphra Behn két művére is gyakorolt hatása (*Love-Letters to a Gentleman*, 1671 és *Love Letters Between a Nobleman and his Sister*, 1683) egyértelműen mutatják az irodalmi kölcsönhatásokat és a fordítások szerepét a korabeli Európában. Szintén Angliában Mrs. Mary de La Rivière 1696-ban megjelenteti

6 J.-J. Rousseau *Lettre à d'Alembert* című írásában már gyanította, hogy a leveleket egy férfi írta. Azt a ravaszul keltett illúziót, hogy a leveleket eredetileg egy portugál apáca, egy bizonyos Mariana da Costa Alcoforado írta, azonban csak 1962-ben sikerült véglegesen szerzetosztatni F. Deloffre és J. Rougeot közös kutatásainak köszönhetően. (Lásd *Lettres de la religieuse portugaise*, Paris, Garnier, 1962.)

az *A Letter from a supposed Nun in Portugal to a Gentleman in France* című művét, és az 1680 és 1740 között kiadott angol levélregényekben vagy Guilleragues, vagy Boursault-nak, a *Babet levelei* (*Lettres de Babet*⁷) szerzőjének hatása mutatható ki.

Jelen írás terjedelmében lehetetlen vállalkozás lenne felsorolni a műfajban született valamennyi művet vagy fordítást a 18. századot megelőző időszakból. Ezért a továbbiakban három szerző, illetve fordító kulcsfontosságú szerepének kiemelésére szorítkozunk.

Időrendi sorrendben Jean de Meung (kb. 1240 – kb. 1305) irodalmi tevékenysége mindenképpen említésre méltó, hiszen ő fordította először Franciaúra Pierre Abélard és Héloïse levelezését – bár ez a fordítás csak közvetetten lehetett hatással a 18. századi francia levéltudományra. Jean de Meung-t, akit gyakran a középkor Voltaire-eként emlegettek, elsősorban Guillaume de Lorris *Roman de la Rose* (*Rózsaregény*, ford. Rajnavölgyi Géza, 2009) című műve folytatásának írójaként ismerjük (amelynek kiadását 1268 és 1285 közé tesszük), miközben korának egyik legjelesebb fordítója is volt. A szerzetesrendek és a Szentszék ellen írt satírája, a szerelem művészete iránti érdeklődése, a fennálló intézmények tiszteletének hiánya és a (feudális) konvenciók iránti megvetése részben elegendő magyarázattal szolgál arra, hogy miért fordult érdeklődéssel a lázadó apáca és a tudós pap botrányért kiáltó levelei felé. Charlotte Charrier szerint „[a] *Rózsaregény* 22 000 nyolc szótagú verssorából Jean de Meung 174 sort szentel Héloïse és Abélard történetének elmesélésére. Mivel a házasságnak ő maga is ellensége volt, csodálatát fejezte ki az apátnő szenvedélyes szavai iránt, aki elutasította a házasságot, és »hívó szóra érkező szajhád« akart lenni”⁸ (Charrier 1933: 379).

Az 1270-es években keletkezett első francia változatot tehát Jean de Meung-nek tulajdonítjuk, bár a szöveg körül heves viták alakultak Meung szerepét illetően, hiszen egyesek azt feltételezték, hogy nem fordítója, hanem

7 A különböző nyomdai munkák miatt ez utóbbinak nehéz megállapítani a megjelenési dátumát, de hozzávetőlegesen 1669 és 1683 közé tehető. A levélregény angliai megjelenéséhez lásd: Hughes (1923) és Singer (1933).

8 „Sur les 22 000 octosyllabes du roman de la Rose, 174 vers sont consacrés par Jean de Meung pour relater l’histoire d’Héloïse et d’Abélard. Lui-même adversaire du mariage, dit son admiration pour la merveilleuse parole de celle qui a refusé le mariage et voulait ‘Estre ta putain apelée’.”

szerzője volt a leveleknek.⁹ Tény, hogy minden jelenleg ismert kézirat Jean de Meung szövege után keletkezett, ennek a tanulmánynak azonban nem tárgya vizsgálni a levélgyűjtemény hitelességét illető *pro* és *contra* érveket.

A címben megjelölt témánk szempontjából fontos és talán elégséges annyit megállapítanunk, hogy Jean de Meung első verziója modellként szolgált a későbbi fordításokhoz, melyek közül a legnagyobb hatással Roger de Bussy-Rabutin (1618–1693), Bussy grófjának fordítása bírt. Bussy-Rabutin művelt libertinus, a királyi hadsereg altábornagya, államtanácsos, udvaronc, bebörtönzött, majd száműzött frondista, filozófus, művészetpártoló, hírhedt pamfletíró, *galant homme* és arisztokrata körökben elismert levélíró volt a maga korában. Szintén neki köszönhetjük, hogy kuzinja, Sévigné márkiné magánleveleinek tartalma és stílári szépsége nem maradt rejtve az utókor számára. Bussy-Rabutinnek a francia levéltudomány szempontjából tehát több érdeme is van. Korának heves janzenista/jezsuita vitájától távol tartva magát a szerelmi maximák műfajában alkotott kiemelkedőt. A kivételes pár, Héloise és Abélard levelezésének franciára fordítása pedig – ahogy fentebb említettük – az első volt Jean de Meung után. A fordítás 1687-ben jelent meg, Bussy-Rabutin halála után, mint műveinek nagy része. Az egymás iránt gyengéd érzéseket tápláló és ezzel botrányt keltő apátnő és tudós pap története a fordításnak köszönhetően még több olvasót vonzott. Sikere miatt a 17. század végén már nem is annyira a szerelmi vallomás fordításai, mint inkább annak szabad átíratái készítették elő a francia levélregény kezdeti, átütő sikerét.¹⁰

A 17. század utolsó harmadában Franciaországban, ahol a műfaj elterjedése Itáliához és Spanyolországhoz képest még némi késedelmet mutat, továbbra is nagy számban vesz át idegen nyelvű szövegeket – természetesen fordításban. Ebből az időszakból az irodalomtörténészek egy rejtélyes és sokat vitatott szöveget említene a leggyakrabban, Gian Paolo Marana (1642–1693) *L'esporsatore turco e le di lui relazione segrete alla Porta ottomana scoperte in Parigi nel regno di Luiggi il Grande [Tradotto dall'arabo in italiano da Gian Paolo Marana, e dall'italiano in francese da ***]* (1684) című művét.

Az 1721-ben anonim szerző, valójában Charles de Secondat Montesquieu által írt *Lettres persanes* tekinthető az első francia levélregénynek, még akkor is, ha François Jost megkérdőjelezi annak regény mivoltát. Bizonyított tény, hogy Montesquieu Marana művéből kölcsönözte az egzotikus, keleti háttérhangulatot.

9 Vö. Silvestre (1985).

10 Vö. Rousset (2000: 67).

Gian Paolo Marana, a Párizsban élő genovai nemes olyannyira vitatott személyiség az olasz irodalomban, hogy nem is szerepel Paolo Mauri *Nord. Scrittori in Piemonte, Lombardia e Liguria* című munkájában, amely pedig hiánytalan listát szándékozott összeállítani a címben jelölt régiók íróiról – ahogyan ezt Giovanni Raboni meg is jegyezte a *Corriere della Sera* 2000. január 9-i számában megjelent cikkében. Szerencsére Salvatore Rotta *Gian Paolo Marana* című esszéjében a legapróbb részletekig feltárja Marana politikai és írói karrierjét. Mindehhez egy nagyon alapos bibliográfiát is közread. Rotta esszéjéből megtudjuk, hogy Maranának politikai nézetei miatt nehézségei támadtak műveinek kiadásával Itáliában. Emiatt önkéntes száműzetésbe vonult Franciaországba, és egy lyoni kiadó segítségével kiadta egyik művét (*La Congiura di Raffaello della Torre con le mosse della Savoia contra la repubblica di Genova*, 1682), majd Párizsban telepedett le, ahol szépirodalmi tevékenységével vált közismertté.

Bernard Bray, aki több alkalommal is tanulmányozta Marana művét, „bizarrnak, furcsának” találja a szöveget, és a levelezésben megjelenő terek (*espaces*) kapcsán a következőket állapítja meg: „Ebben a műben a levelek, a keltezésük, a címezésük, a rengeteg címezett esetben használt egzotikus megszólítások, a katolikus szertartások összehasonlítása a muzulmán rituálékkal, a Földközi-tengeri csaták elbeszélése utalások formájában két tér szembeállításának, jobban mondva versengésének irányába tereli az olvasót, de itt elsősorban politikai és vallási terekről beszélhetünk, melyek élén Mourad szultán, ill. XIV. Lajos áll”¹¹ (Bray 2002: 146). Bray azt is hozzáteszi, hogy véleménye szerint a szerző minden ismerete az Oszmán Birodalomról másodkézből származik. A Maranának feltételezhetően leginkább ihletet adó források egyike Charles-François Olier, Nointel márkijának (1635–1685) magánkönyvtára volt, aki 1670 és 1680 között Franciaország képviselőjében nagyköveti teendőket látott el a török szultán udvarában, majd hazahívták, illetve egy rövid időre száműzték. A Nointel és Marana közötti közvetítő kapocs nyilvánvalóan Sinibaldo Fieschi, egy szintén genovai származású

11 „Ici, les lettres, leur datation, leurs adresses, les titulaires exotiques à employer à l'endroit des très nombreux destinataires, les rites catholiques comparés aux rites musulmans, la relation des batailles navales en Méditerranée, tout en jeu d'allusions oriente le lecteur vers la confrontation, ou plutôt la rivalité, de deux espaces, mais ici il s'agit essentiellement d'espaces politiques et religieux, à la tête de chacun desquels se dressent le sultan Mourad et le roi Louis XIV.”

férfiú, aki szintén száműzetését töltötte Franciaországban. Fieschinek köszönhetően Marana bejuthatott Charles de Nointel dolgozószobájába, és szabadon böngészhetett a közismert és szenvedélyes könyvgyűjtő által Franciaországba vitt évkönyvek és kéziratos könyvek között. Tudomásunk van róla, hogy azok között az Európában ritkaságnak számító könyvek között megtalálható volt például Kàtib Celebi (1608–1658), a híres és elismert török életrajzíró, történész és földrajztudós *Chronique de l'Empire ottoman* (*Az Ottomán Birodalom krónikája*) című munkájának egy példánya.

Marana másik inspirációs forrása minden bizonnyal a Pidou de Saint-Olon fivérek (az idősebb Louis-Marie és a fiatalabb François) voltak, akik mindketten élénk érdeklődést mutattak a Kelet iránt, és XIV. Lajos uralkodás idején számos politikai megbízást is kaptak fontos nem-keresztény személyek mellett. Louis-Marie-t konzullá nevezték ki Perzsiába, aki 1687-től kezdődően mintegy harminc éven át látta el ezt a posztot. François a szíami uralkodó párizsi nagykövetei mellett volt királyi biztos, majd 1693-ban ő vezette a tárgyalásokat a marokkói királlyal. Tehát szintén Fieschi közreműködésével Marana kapcsolatba került a Pidou testvérekkel, akik nyilvánvalóan hasznos tudnivalókkal szolgáltak neki az iszlám kultúrával kapcsolatban.

Az egyszerűség kedvéért csak *L'Espion turc* (*A török kém*) címen emlegetett fordításról viszonylag keveset tudunk. A hosszú eredeti cím azt próbálja meg elhíttetni az olvasóval, hogy az eredetileg arabul írt leveleket Marana találta meg és fordította le. Ez azonban nem bizonyított. Egyelőre az az állásfoglalás az elfogadott, hogy a levelek első változata olaszul keletkezett. Valószínűsíthető, hogy az olasz szöveget maga Marana fordította franciára, de nem zárható ki az sem, hogy François Pidou de Saint-Olonnak fontos szerep jutott a fordításban.¹² A különböző kiadások annyira eltérőek egymástól, hogy nehéz megállapítani a levelek pontos számát. Az első olasz nyelvű kézirat harminc levélből állt, a végleges kötetek¹³ azonban már 634 levelet tartalmaznak. A legfrissebb kutatások bebizonyították, hogy az első kötetnek Marana a szerzője, és ennek francia fordítása 1686-ban készült. A levelek száma azonban egyre nőtt a későbbi kiadásokban, melyek 1750-ig folyamatosan láttak napvilágot a meglehetősen hosszú *L'espion du Grand Seigneur et ses relations secrètes*

12 F. Pidou-ról bebizonyosodott, hogy Marana egyik művének fordítója is volt. (*Les événements les plus considérables du règne de Louis le Grand*, Párizs, M. Jouvenel, 1690.)

13 Angol nyelven nyolc, franciául kilenc kötet.

tes envoyées au divan de Constantinople, découvertes à Paris pendant le règne de Louys le Grand, traduites de l'arabe en italien par le sieur Jean-paul Marana, puis L'espion dans les cours des princes chrétiens, ou Lettres et mémoires d'un envoyé secret de la Porte dans les cours de l'Europe címmel.

Barbier arra az álláspontra jutott, hogy Marana legfeljebb négy kötetnyit publikálhatott a levelezésből, és más szerzők (például Ch. Cotelendi) folytatták a művet, amely nemcsak Franciaországban és Angliában aratott nagy sikert, hanem számos más európai nyelvre is lefordították. Csak Franciaországban mintegy tizenöt kiadása ismeretes.

Ők tehát azok a fordítók, akik a legtöbbet tették a levélregény műfajának terjesztésért Franciaországban a 18. századot megelőzően. De ha a fordítás szerepéről beszélünk a műfaj kialakulásával kapcsolatban, feltétlenül meg kell említenünk Prévost abbé nevét, ugyanis 1742 és 1756 között az ő tolmácsolásában ismerhette meg a francia olvasóközönség Samuel Richardson (1689–1761) három szentimentális levélregényét, a *Pamelát* (1740), a *Clarissa Harlowe*-t (1747; 1748) és a *Sir Charles Grandison* (1753–1754) című regényt, amelyekkel a műfaj hihetetlen népszerűsége tett szert. Prévost fordításai, helyesebben szólva szabad átíratok modellként szolgáltak a francia íróknak. Tudjuk, hogy néhány kutató szerint nem Prévost fordította a *Pamelát*, hanem Desfontaines abbé, az ismert naplóiíró.¹⁴ Ettől a nézettől függetlenül vitathatatlan, hogy a 18. század második felének legnagyobb *best-sellere*, J.-J. Rousseau *Julie, ou La Nouvelle Héloïse* (1761) című regénye sokat köszönhet ennek a fordításnak.

Összefoglalva a francia levélregény kezdeteit vizsgáló fenti kutatásokat megállapíthatjuk, hogy az európai országok közötti kulturális, elsősorban irodalmi kölcsönhatások és azon belül is a fordítások óriási szerepet játszottak a levélregény műfajának kialakulásában. A francia olvasók fordítók közvetítésével jutottak hozzá azokhoz az eredetileg latin, katalán, spanyol, olasz és angol nyelven írt művekhez, amelyek nemcsak önmagukban arattak sikert Franciaországban, hanem követendő példaként is szolgáltak a francia levélregényíróknak. Kétségtelen, hogy Héloïse és Abélard levelezésének francia fordítása is jelentősebb ihletforrása volt a francia levélregénynek. A Jean de Meung, majd később Roger de Bussy-Rabutin által

¹⁴ Vö. kiadói előszó, Richardson: *Paméla, ou la vertu récompensée*, ford. Prévost abbé, Bordeaux, Editions Ducros, 1970, 9. o.

készített fordításoknak köszönhetően Héloïse legendás alakja bekerült a francia kollektív tudatba. Gian Paolo Marana legfőbb érdeme pedig az, hogy a szatirikus levélregény előfutáraként megalkotta az *idegen szemlélő* alakját, amelyet később Montesquieu is nagy sikerrel alkalmazott. Ezek a fordítások nagyon sokban járultak hozzá ahhoz, hogy a műfaj Franciaországban is megszülessen, és önálló regényfajtvá váljon. Richardson regényeinek francia változatai Prévost abbénak köszönhetően tovább növelték az olvasók érdeklődését a műfaj iránt – előkészítve ezzel a terepet J.-J. Rousseau-nak és más nagy francia levélregényszerzőknek a 18. század második felében.

Irodalom

- Bray, Bernard. 2002. Espaces épistolaires. *Etudes Littéraires*, 34. kötet, 1–2. szám (2002. tél). 133–151.
- Calas, Frédéric. 1996. *Le roman épistolaire*. Paris: Nathan.
- Charrier, Charlotte. 1933. *Héloïse dans l'histoire et dans la légende*. Paris: Honoré Champion.
- Hughes, Helen Sard. 1923. *English Epistolary Fiction before Pamela*. Chicago: University of Chicago Press.
- Jost, François. 1968. L'évolution d'un genre : le roman épistolaire dans les lettres occidentales. In: *Essais de littérature comparée*, II. köt.: *Europaena*, 1. sorozat. Fribourg: Editions Universitaires. 89–179.
- Kany, Ch.-E. 1937. *The Beginnings of the Epistolary Novel in France, Italy and Spain*. University of California Press. Szintén megjelent: *Modern Philology*, n°27, 1–158.
- Mauri, Paolo. 2000. *Nord. Scrittori in Piemonte, Lombardia e Liguria*. Torino: Einaudi.
- Rousset, Jean. 2000. *Forme et signification*. Paris: José Corti.
- Rotta, Salvatore. 1992. Gian Paolo Marana. In: *La letteratura ligure. La Repubblica aristocratica (1528–1797)*, II. rész. Genova: Costa & Nolan. 153–187.
- Silvestre, H. 1985. L'idylle d'Abélard et d'Héloïse: la part du roman. *Bulletin de la Classe des Lettres et des Sciences Morales et Politiques de l'Académie Royale de Belgique*, 5. sorozat, 71. 157–200.
- Singer, Godfrey Frank. 1933. *The Epistolary Novel, Its Origin, Development, Decline and Residuary Influence*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Versini, Laurent. 1998. *Le roman épistolaire*. Paris: Presses Universitaires de France.